

Mień Karajče Ūrianiam / Aš Mokausi Karaimiškait. Mykolas Firkovičius.
Vilnius, 1996, 133 s. [ISBN 9986-442-29-X]

Karay dilinin bir gramer kitabı niteliğindeki bu eser, Türkiye Türkçesi'ne "Ben Karayca Öğreniyorum" şeklinde aktarılabilir.

Bilindiği üzere, Karaylar, Musevi dinini kabul eden Türklerdir. Aldıkları "Karay" ya da "Karaim" adı da İbrani kökenlidir. "Okur" anlamına gelen "qara" sözüne "-im" çokluk eki getirilerek oluşturulduğu söylenmektedir.

Karayca, Kıpçak grubuna dahildir ve iki temel kısma ayrılabilir. Bunlardan ilki Kırım'da konuşulan ve işlenmiş zengin bir yazı diline sahip Kırım Karaylarının dilidir. Diğeri ise eski Litvanya ve Polonya topraklarında yaşayan Karayların dilidir. Bu da kendi içinde iki ağza dayanır. Birincisi adını Litvanya'daki Troki şehrinden alan Troki ağzıdır. Troki ağzı asıl Karayca olarak tanımlanmaktadır. İkincisi ise Halicz ve Luck şehirlerinden adını alan Halicz-Luck veya Halicz ağzıdır.

Burada tanıtacağımız eser de Troki ağzına dayanılarak yazılan bir gramer kitabı olmakla birlikte ilginç özelliklere sahiptir.

Eser Karayca, Lehçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmıştır. Eserin ilk sayfasında yazarın Karayca olarak yazdığı "ithaf" vardır. Firkoviç'in bu eserini annesine ithaf ettiğini öğreniyoruz:

*Ušpu kiči tiuziuvium, karaj tiliniń bunjaty, siuviar Bijčiamniń
Anamnyn, abajly da kierti karaj katyn kišinın, syjly adyn
sahyndyrsyn!*

"Baş Söz" adı verilen bölüm, Lehçe ve Karayca olarak kaleme alınmıştır. Bu bölümde yazar, Karayca'nın geçmişinin çok eskilere dayandığını, fakat bu dili öğretmek üzere yazılan eserlerin bulunmadığını, dolayısıyla kendisinin bu dili öğrenmek isteyenlere yardımcı olmak amacıyla bu gramer kitabını hazırladığını belirtmektedir.

Regina Venkutė'nin Karay dili üzerine bilgi verdiği kısım, yine Lehçe, İngilizce ve Rusça olarak üç dilde verilmiştir. R.Venkutė, dünyada konuşulan dillerin "büyük" ve "küçük" olanlar şeklinde ikiye ayrılabilirliği, "küçük dil" olarak tanımlanan böyle özel diller hakkında pek az

kişinin bilgi sahibi olduğunu söylüyor. Karay dilinin de dünyadaki diğer diller arasında daha küçük bir dil olarak göz önünde tutulduğunu ifade ediyor (R.Venckutė, herhalde bu değerlendirmesi ile “bir dili konuşan kişi sayısı”ni kastediyor). Karayca’yı konuşan kişiler, çok geniş bir alana yayılmışlardır: Litvanya’nın Troki, Vilnius, Panevezus, Lutsk ve Halich şehirlerinde, Ukrayna’da, Kırım’ın Eupatorya, Simferopol, Bahçesaray şehirlerinde, Rusya’nın St.Petersburg ve Moskova gibi büyük şehirlerinde de Karaylar bulunmaktadır.

Daha sonra, Karaylar ve Karayca’nın tarihi geçmişleri üzerine bilgi verilmektedir. Karayca Karaçay, Kumuk ve Kırım Tatarcasının da içinde yer aldığı Kıpçak grubuna dahil edilmektedir. Hazarlarla, ayrıca Kıpçak, Kuman veya Polovetslerle akraba olan bir Türk kabilesi, 9-10. yüzyıllarda Museviliği kabul ederler, tek bir ulus olurlar. Uzun yıllar boyunca tecrit edilen ve etrafı Türkçe olmayan dillerle çevrilen Karayca, bir bütünlük göstermez ve üç diyalekte ayrılır: Troki, Halicz-Luck ve Kırım. Kırım diyalekti ile diğer diyalektlerin gramer özellikleri ve kelimeleri benzerdir, farklılık sadece fonolojidedir.

R.Venckutė, daha sonra Karayların 10. yüzyıldan sonraki durumlarından bahseder. Ayrıca Karaycanın bazı niteliklerini de belirtir.

Karayca, bugün diğer Türk dillerinde göremediğimiz Eski Türkçe dönemine ait bazı kelimeleri muhafaza etmektedir. Etrafı İslav dillerini konuşan uluslarla çevrili olduğu için, dışındaki Türklerle ilişki içinde bulunamaması, Karaycanın bu arkaik kelimeleri ve diğer nitelikleri korumasına yardımcı olmuştur. Öte yandan bu durum, Karayca’ya İslav komşularından ve dillerinden pek çok kelimenin ve yapının da geçmesine neden olmuştur. Bu alıntı kelimeler, Karaycanın fonetik özelliklerini de etkiler. Örneğin uzun vokaller kısalmış, vurgu son hece üzerine gelir. Ayrıca morfolojik olarak da çeşitli etkileşimler olur. Örneğin *et-* yardımcı fiili şu yapılarda bulunabilir: *bavc-ét’-* “oyynamak”(Leh. *bawic się* “oyynamak”; *tancovat’-ét’-* “dansetmek” (Rus *tancevati* “dansetmek”) gibi.

Karayca’ya Eski İbranice’den de pek çok kelime girmiştir. Bu alıntılar, 11-12. yüzyıllarda Mukaddes Kitap’ın ve dini eserlerin tercüme edildikleri dönemde, Karayca’ya girmişlerdir. Tabii dini eserlerde geçen Arapça ve Farsça kelimeler de aynı yolla Karayca’ya dahil olmuşlardır.

Karayca’nın tipik bir Türk dili olarak gramatik yapısından da bahseden R.Venckute bu konuda bol bol örnek de vermektedir.

Son kısımda da, böyle bir gramer denemesinin faydalarından da söz eder.

Bu uzun tanıtma bölümlerinden sonra, yazarın yine Lehçe, İngilizce ve Rusça olarak kaleme aldığı “Giriş” kısmı gelir. Yazar, kendisini bir gramer kitabı hazırlamağa sevk eden sebeplerden bahseder. Niyetinin Karayca’yı bilenlerin unutmaması ve bilmeyenlerin de öğrenmesi olduğunu söyler.

Eskiye ait olan çok sayıdaki dini içerikli eser korunmaktadır, ancak günümüzde Troki diyalektine ait din dışı amaçla yazılmış eser fazla değildir. Bu konuda sadece bir kaç süreli yayım bulunmaktadır.

Karaylar ana dillerini ailelerinden ve Tevrat’ın Karayca çevirilerinden öğrenmektedir ki, bu da yeterli değildir. Gençlerin okullarda öğrendikleri yabancı diller, ana dillerini unutmalarına veya yanlış kullanmalarına neden olmaktadır.

Yazar bütün bu sebeplere dayanarak, Troki diyalektine dayanan bir gramer kitabı hazırlamakla Karayca’nın hem düzgün konuşulacağı, hem de bu dilin unutulmamasının sağlanacağı inancındadır. Ayrıca Karayların yaşadıkları geniş alanlar da dikkate alınarak, kitabının anlaşılabilmesi açısından Rusça yazıldığını da ilave eder.

Giriş kısmında, kitapta yer alan ve Troki diyalektine dayanan sesler hakkında bilgi verilmiştir.

Kitabın gramer kısmı, Karayca’nın diğer Türk dilleri arasındaki yerini gösteren bir şema ile başlar. Bu şemayı, Latin alfabesi ve Kiril alfabesindeki karşılıklarının verildiği bir tablo izler.

Gramerin dikkati çeken özelliklerinden birisi, her konunun pek çok örnek verilerek anlatılmasıdır. Zaman zaman tekrara gidilerek konular pekiştirilmektedir.

Ele alınan ilk konu biri “kim?” ve “ne?” soru kelimeleridir. Yazar, Karayca’da bulunan “kapalı e” sesi için *ie* diftongunu vermektedir, dolayısıyla “ne?” soru kelimesi “nie?” şeklinde gösterilmektedir. Bütün kapalı e’ler için aynı durum söz konusudur. Bol örneklerle anlatılan bu konuda, örneklerde geçen kelimelerin karşılıkları da tek tek verilmektedir.

Konular ilerledikçe, seçilen örnekler basitten karmaşığa gitmekte, hatta kimi zaman bir şiir parçası üzerinde anlatılan konu ile ilgili olan kelimeler işaretlenmektedir.

Soru kelimelerinden sonra teklik ve çokluk kavramları ele alınmakta, daha sonra da sayılar ve sıralama sayıları hakkında bilgi verilmektedir.

7.bölüm, şahıs zamirleri ile ilgilidir. 8.bölüm ise fiillerin çekimli şekilleri hakkında bilgi vermektedir. Daha sonraki bölümde soru eki “-mi” eki tanıtılmakta, bu ek için verilen örneklerin olumsuzu da *tiuviul’* (değil)

kelimesi ile yapılmaktadır.

İyelik eklerinden sonra, isimlerin çekimli şekilleri ve isim çekim ekleri de örneklerle açıklanmıştır. Bu örneklerde, Karayca 2. Teklik şahıs iyelik ekinin *-ıy, -iy, -y, -uy, -iuy*, 2. çokluk şahıs ekinin de *-ıyız, -iyz, -yiz, -uyuz, -iyuz* şeklinde olduğunu öğreniyoruz. Örneğin:

sienin it-ij (senin köpeğin), *sienin koz-uj* (senin gözün); *siznin it-ijz* (sizin köpeğiniz) gibi. Yine isim çekim eklerinde de Karaycaya mahsus bir özellik göze çarpmaktadır:

uvul “oğul”, *uvul-nun* “oğulun”, *uvul-nu* “oğulu”, *uvul-ba* “oğulla”, *uvul-ha* “oğula”, *uvul-da* “oğulda”, *uvul-dan* “oğuldan”.

Görüldüğü gibi, Karaycanın instrümental “vasıta” ve datif “yönelme” ekleri, Türkiye Türkçesinden biraz farklılık göstermektedir.

İsim çekim ekleri önce topluca gösterilmiştir. Daha sonraki bölümlerde ise, her ek ayrıntılı bir şekilde yeniden gözden geçirilmiştir.

Zaman ekleri ve kipler konusu, emir şekli ile başlatılmıştır. Emir eklerinde de 1. ve 2. çokluk şahıslarda, farklı eklerle rastlanmaktadır: *biz al-ajuch* (biz alalım), *siz al-ujuz* (siz alın). Bütün kip ve zaman eklerinden sonra, bunların olumsuz şekilleri ve birleşik çekimleri de tek tek gösterilmiştir.

İzleyen bölümde şahıs zamirleri anlatılmaktadır. Bu bölümde hem şahıs zamirleri, hem “kim?” belirsizlik zamiri, çekim ekleri ile birlikte işlenmiştir.

Sıfatlar konusu ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmiştir. Sayı sıfatları, bu bölüme dahil edilmeyip, ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Sıfatlardan sonra, isimler ve isimden isim ile isimden fiil yapan eklerden bir kısmına yer verilmiştir.

Üçün “için” ve *kibik* (gibi) edatları konusunda, 41. ve 42. bölümlerde bilgi verilmektedir. Bu konudan sonra da işaret zamirleri ve bunların çekimli şekilleri açıklanmaktadır. Ayrıca Karaycadaki “ne?” ve “kim?” belirsizlik zamirleri ve bunlardan türeyen diğer belirsizlik zamirleri de gruplandırılmıştır.

Fiiller konusu, en son bölümlerden birinde anlatılmaktadır. Fiilden fiil ve isimden fiil yapan eklerle kısaca yer verildikten sonra, bunların olumsuz şekilleri de örneklerle gösterilmiştir.

Karaycada bulunan partisip ve gerundium ekleri de ayrı başlıklar altında, özel kullanımlarıyla birlikte gösterilmiştir.

En son konular arasında “ağızlar” yer almaktadır. Ağızlar arasındaki bazı fonetik farklılıklar, fazla ayrıntıya girilmeden gösterilmiştir.

Karaycadaki dilek (istek) ve şart kipleri, yukarıda verilen zamanların dışında 58. ve 59. bölümlerde gösterilmiştir. Bunların olumsuz şekilleri de kiplerden hemen sonra incelenmiştir.

Üst, tiup “dip”, *alın* “ön”, *art* “art, arka”, *ara* “ara” gibi yer belirten sözler de 60. bölümde “hizmet bildiren isimler” başlığı altında incelenmiştir.

Yukarıda söylendiği gibi, edatlar kısmı bulunmaktaydı. Burada incelenen edatlar, bağlama edatları türünde olanlardı. 63. bölümde ise bu kez soru edatları hakkında bilgi verilmektedir.

Ünlemler ve tabiat taklidi sözler, iki ayrı başlık altında değerlendirilmiştir.

Gün, ay, yıl gibi zaman kavramları ve kelimeleri de karşılıklarıyla birlikte gösterilmiştir.

Yazar, son bölüm olan 68. bölümü, cümle tahliline ayırmaktadır. Seçtiği basit cümleleri, öğelerine ayırıp, gramer kitabını noktalamaktadır. Bu gramer kitabı, sistemli ve başarılı bir çalışma olmamakla birlikte, en azından Troki diyalektine dayanarak hazırlandığı ve ilk sayılabilecek bir çalışma olması açısından dikkate değerdir. Ayrıca, Karaycada yaşayan Eski Türkçe dönemine ait ve Türkiye Türkçesinde artık çoktan kullanımdan kalkmış bulunan kelimeler yönünden de ilgi çekicidir. Konular fazla ayrıntıya girilmeden anlatılmasına rağmen, örneklerin bolluğu, konuların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Son olarak, bu çalışmayı Türkiye Türkçesinin grameri ile Karaycanın gramerini karşılaştırma bakımından da kullanılabilir bir çalışma olarak değerlendirebiliriz.

Hatice Kutlar